

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ

POLİS AKADEMİYASI

"DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ" KAFEDRASI

İxtisasartırma fakültəsinin dinləyiciləri üçün

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 1: "DİO-nun fəaliyyətində informasiya texnologiyaları"

*Vaxt – 4 saat
Mühazirə – 2 saat
Seminar – 2 saat*

Bakı - 2019

POLİS AKADEMİYASI

"DİO-nun İNZİBATİ FƏALİYYƏTİ" KAFEDRASI

İxtisasartırma fakültəsinin dinləyiciləri üçün

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu № 1: "DİO-nun fəaliyyətində informasiya texnologiyaları"

*Vaxt – 4 saat
Mühazirə – 2 saat
Seminar – 2 saat*

Tərtib etdi:

Kafedranın baş müəllimi,
polis polkovnik-leytenantı

İbrahimov İ.E.

Mühazirənin mətni kafedranın iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.
Protokol № 11 "30" iyun 2019-cu il.

Bakı - 2019

Mövzu № 1: "DİO fəaliyyətində informasiya texnologiyaları"

PLAN:

1. Dövlətin inkişafında İKT siyasəti
2. DİO-nun fəaliyyətində müasir informasiya texnologiyaları
3. DİO-nun praktiki fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 3 aprel 1998-ci il.
2. "Telekommunikasiya haqqında" Azərbaycan Respublikasının 14 iyun 2005-ci il tarixli Qanunu.
3. "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə milli strategiya" (2003 - 2012-ci illər) haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 fevral 2003-cü il tarixli 1146 №-li Sərəncamı.
4. "Azərbaycan Respublikası DİN sistemində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi ilə bağlı görülən işlərin vəziyyəti və bu sahədə müvafiq İnkişaf Konsepsiyasının təsdiq edilməsi barədə" DİN-in 25.09.2007-ci il tarixli KQ-5/1 Kollegiya Qərarının elan olunması haqqında 28.09.2007-ci il tarixli 526 №-li əmri.
5. Kərimov S. İnformasiya sistemləri. Bakı 2012.
6. Gündüz O., Q.Əfəndiyev, N.Rüstəmov. Kompüter informasiya texnologiyasının əsasları. Bakı, 2006.
7. Əliquliyev R.M., Əliyev Ə.Q. İqtisadi proseslərdə informasiya texnologiyaları. Bakı, Elm, 2002.
8. Abbaszadə M. İKT-nin inkişaf etdirilməsinə milli baxış və işgüzar fəaliyyət üçün yeni imkanlar. Bakı, 2002.
9. Титоренко Г.А. Информационные технологии управления: Учебн. пособие для вузов. М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003.
10. Əhmədov N. Azərbaycanda kommunikasiyanın inkişafı. İKT jurnalı. №1, 2003.
11. Информационные технологии. [Elektron resurs]. // <http://kunegin.narod.ru/index.html>.
12. İnformasiya texnologiyaları // [Elektron resurs]. http://az.wikibooks.org/wiki/%C4%B0nformasiya_tehnologiyalar%C4%B1

GİRİŞ

Müasir dövrün səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri insan fəaliyyətinin bütün sahələrinin informasiyalaşdırılması, informasiya cəmiyyətinin yaradılmasıdır. İnformasiya texnologiyaları cəmiyyətin inkişaf səviyyəsini, onun dünya sivilizasiyasına inteqrasiyası imkanlarını xarakterizə edir. Onların təsir dairəsi dövlət strukturlarını, iqtisadi və sosial sahələri, elm və təhsili, mədəniyyəti və bütövlükdə insanların həyat tərzini əhatə etmişdir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin səviyyəsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının, dövlət idarəçiliyində şəffaflığın və demokratiyanın inkişafının əsas göstəricilərindəndir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunması ölkənin hərtərəfli inkişafına xidmət edir və məhz bu texnologiyalar mövcud olan problemlərin həll olunması üçün tutarlı vasitələrdəndir.

İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf səviyyəsi bütövlükdə dövlətin hərbi-siyasi və sosial-iqtisadi potensialının göstəricilərindəndir. İnformasiya cəmiyyətinə keçid üçün ölkədə əlverişli şəraitin yaradılması Azərbaycan dövlətinin siyasi məqsədlərindən biridir.

Son illərdə Azərbaycanda informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində müəyyən addımlar atılmış, bir sıra sahələrdə bu texnologiyaların tətbiqində ciddi uğurlar qazanılmış və ümumiyyətlə, bu istiqamət dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycanda İKT-nin inkişafı, informasiya cəmiyyətinin formalaşması ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Belə ki, hələ SSRİ dövründə - ötən əsrin 70-ci illərində Azərbaycana rəhbərlik etmiş Heydər Əliyev respublikamızın inkişaf perspektivlərinin sənaye potensialının gücləndirilməsi, xüsusən də, elm tutumlu sahələrin genişləndirilməsi ilə birbaşa bağlı olduğu qənaətinə gələrək, bu sahəyə böyük diqqət göstərmiş və İKT sektorunun bugünkü inkişafının təməlini qoymuşdur. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev ikinci dəfə Azərbaycana rəhbərlik etməyə başladıqdan sonra da ölkəmizdə İKT sektorunun inkişafına xüsusi diqqət yetirməyə başladı və bu sahədə inkişafa nail olmaq üçün mühüm addımlar atdı. Heydər Əliyev dünyada gedən prosesləri diqqətlə izləyərək və uzaqgörənliklə qiymətləndirərək 2003-cü il fevralın 17-də "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)"ni təsdiq etməklə ölkəmizdə informasiya cəmiyyəti və onun mühüm tərkib hissəsi olan elektron hökumət quruculuğuna start verdi.

Əsas ümummilli lider tərəfindən qoyulan bu strateji istiqamət onun siyasi kursunun davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildikdən sonra cənab İlham Əliyevin ilk xarici səfəri 2003-cü il dekabrın 12-də Cenevrədə keçirilən İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitində iştirakla bağlı oldu. Sammitdə "Qara qızılı insan qızılına çevirək" tezisini səsləndirməklə cənab Prezident ölkə iqtisadiyyatında yeni inkişaf mərhələsinin əsasının qoyulduğunu bütün dünyaya bəyan etdi və respublikamızda informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində dövlət səviyyəsində məqsədyönlü

işlərə başlanğıc verdi. Bu, regionda ilk olaraq Azərbaycanda informasiya cəmiyyəti quruculuğu prosesinə başlandığını bəyan edən, yaxın on il üçün Milli Strategiyada müəyyənləşdirilmiş strateji xəttin icrasının həyata keçirilməsinə yönələn İlham Əliyev siyasətinin ilk təzahürü oldu. Bunun ardınca ölkə Prezidenti Milli Strategiyadan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə Dövlət Proqramları”nı (Elektron Azərbaycan)” təsdiq etdi.

İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev informasiya cəmiyyətinin təşəkkül tapması ideyasını dəstəklədiyini bir daha təsdiq etmişdir.

İnsan fəaliyyətinin əksər hissəsini əhatə edən cəmiyyətin informasiyalaşdırması prosesi hüquq-mühafizə orqanlarından da yan keçmədi. Hüquq-mühafizə orqanlarında informasiya texnologiyalarının tətbiqi isə artıq zamanın tələbinə çevrilmişdir. İnsan hüquq və azadlıqlarının qorunması, şəxsi toxunulmazlıq və təhlükəsizlik, kriminal şəraitin dəyişilməsinə effektiv təsir etmə, xüsusi ağır növ cinayətlərlə mübarizə və ölkədə hüquq qaydalarının yaxşılaşdırılması DİO-nun informasiya təminat sistemini yaratmadan mümkün deyildir.

Cinayətkarlıqla effektiv mübarizə aparılması DİO-da həyata keçirilən əməliyyat, istintaq, profilaktiki işlərin hansı səviyyədə təşkil olunmasından asılıdır. Bu da öz növbəsində informasiya təminatında görülən işlərin nəticəsi ilə xarakterizə olunur.

Hal-hazırda İKT praktiki olaraq DİN-in peşəkar fəaliyyətinin bütün sahələrində tətbiq olunur, onun istifadəsinin səmərəsi isə bütövlükdə DİO əməkdaşının müasir texnologiyalar ilə işləmə səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan “DİO-nun idarə edilməsində informasiya texnologiyaları” fənninin öyrənilməsinin əsas məqsədi informasiya texnologiyalarının səmərəli istifadə edilməsi üzrə nəzəri bilik, praktiki bacarıq və xidməti vəzifələrin icrası zamanı İKT-nı tətbiq etmə vərdişlərini aşılamaqdan ibarətdir.

Sual 1. Dövlətin inkişafında İKT siyasəti

"...Texnika, elm, texnologiya çox sürətlə inkişaf edir. Ona görə gerek biz də Azərbaycanda çalışaq ki, bu inkişafda öz yerimizi tapaq, sürəti yavaş-yavaş artırmaq və qabaqda gedənlərin səviyyəsində olaq..."

Heydər ƏLİYEV

"...İKT sahəsində Azərbaycan, doğrudan da, son illər ərzində böyük uğurlar əldə edibdir. Bu, həm biznes, həm zəka, intellekt sahəsidir. Eyni zamanda, innovasiya və şəffaflığa təkan verən, xidmət göstərən bir sahədir. Biz bu imkanlardan daha da geniş şəkildə istifadə etməliyik..."

İlham ƏLİYEV

Azərbaycanda telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları sahəsinin ardıcıl və sistemli inkişafı məhz Ümummilli lider Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyi dövründə vüsət almışdır. Bu sahənin sürətli inkişafının, ilk növbədə, yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və elmi kadrların formalaşdırılmasından asılı olduğunu yaxşı bilən Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə keçmiş SSRİ məkanında aparıcı elm və təhsil ocaqlarına gənclərin göndərilməsinə başlanılmış, Bakı Dövlət Universiteti, Dövlət Neft Akademiyası, Azərbaycan Texniki Universiteti, Dövlət İqtisad Universiteti, Sumqayıt Dövlət Universiteti, Naxçıvan Dövlət Universiteti kimi ali təhsil müəssisələrində elektronika, avtomatika və hesablama texnikası ixtisasları üzrə maddi-texniki bazalar yaradılmışdır.

Respublikada elektron avadanlıq istehsal edən zavodlar, Kosmik Tədqiqatlar Mərkəzi, "Neftqazavtomatika" və s. kimi elmi-tədqiqat müəssisələri işə salınmış, ölkə iqtisadiyyatı üçün elmtutumlu mürəkkəb məsələlərin həlli məqsədilə ümummilli liderin birbaşa köməyi ilə Azərbaycana ilk böyük elektron hesablama maşını - "BESM-6" gətirilmiş və "Respublika avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri" - "RASU Azərbaycan" və müxtəlif kompyuter şəbəkələri quraşdırılmışdır. "AZON", "NORD" elm-istehsalat birlikləri, Radiozavod, Elektron Hesablama Maşınları Zavodu, "Peyk", "Ulduz" kimi nəhəng istehsalat komplekslərinin tikilib istifadəyə verilməsi, eləcə də elmi-tədqiqat işlərinin səmərəliliyini artırmaq və nəticələrini sınaqdan keçirmək üçün "Kristal", "Registr", "Tellur", "Kibernetika", "Biotex", "Mikroelektronika", "Kaskad" xüsusi konstruktor bürolarının fəaliyyətə başlaması da ulu öndər Heydər Əliyevin bu sahəyə verdiyi töhfələrdir.

Azərbaycanda sosial-iqtisadi həyatın bütün sahələri kimi informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) da ulu öndər Heydər Əliyevin respublikaya ikinci rəhbərliyi dövründə uğurla inkişaf etmişdir. "Müstəqil dövlətin müstəqil rabitəsi olmalıdır" deyən ulu öndər ölkənin müstəqil telekommunikasiya, poçt və teleradio infrastrukturunun formalaşdırılmasına xüsusi önəm vermişdir. 1993-cü ilin avqustunda Heydər Əliyev Azərbaycanla Amerika qitəsi arasında birbaşa rabitənin yaradılmasına imkan verən peyk-rabitə sisteminin açılışına nail olmuş, ölkəmiz bir çox beynəlxalq təşkilatlara, o cümlədən Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqına və Ümumdünya Poçt İttifaqına üzv qəbul

edilmişdir. 1994-cü ildə "Bakcell", 1996-cı ildə "Azercell" birgə müəssisələrinin yaradılması ilə ölkədə mobil rabitənin inkişafının əsası qoyulmuş, 1995-ci ildə Azərbaycanda ilk beynəlxalq telefon stansiyası, ilk elektron ATS-lər qurulmuş, 1996-cı ildən isə "AzEvroTel" və "UtlTel" müəssisələri lokal telekommunikasiya şəbəkəsi üzrə xidmət göstərməyə başlamışlar.

Ölkədə internetin inkişafı da ulu öndərin səyləri nəticəsində təşəkkül tapmışdır. Azərbaycanın yüksək domen adı - ".az" domeni 1993-cü ilə rəsmi olaraq İnternetdə Adlar və Nömrələr üzrə Qeydiyyat Korporasiyası (ICANN) tərəfindən qeydiyyata alınmış, 1994-cü ildə isə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemləri şöbəsində (indiki AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu) internetin ilk qovşağı yaradılaraq "Türksat" süni peyki vasitəsilə Türkiyənin Orta Doğu Texniki Universitetinin İnternet mərkəzinə birləşdirilmiş və beləliklə də Azərbaycan internetə çıxış əldə etmişdir. Ölkədə ilk veb sayt - www.ab.az 1995-ci ildə yaradılmışdır. Radio-televiziya sahəsinin möhkəm təməllər üzərində uğurlu inkişafı da ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. 1996-cı ildə AzTV 1 milli televiziya proqramı "Türksat" süni peyki vasitəsilə yayımlanmağa başlamış, əsası 1981-ci ildə Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan teleqüllə isə 1996-cı ildə istifadəyə verilmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev 2003-cü ilin fevralında "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyayı (2003-2012-ci illər)" imzalamaqla sonrakı illərdə İKT sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlərin əsasını qoymuşdur. Milli Strategiya İKT-dən istifadə və onun inkişaf etdirilməsi sahəsində müstəqil Azərbaycanın siyasətini əks etdirərək cəmiyyətin informasiyalaşdırılması üzrə əsas məqsəd və vəzifələri, prioritetləri və fəaliyyətin əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Strategiyada cəmiyyətin tələbləri, qabaqcıl dünya təcrübəsi nəzərə alınaraq ölkənin inkişafına, demokratik cəmiyyət quruculuğuna, Azərbaycanın beynəlxalq aləmə inteqrasiya olunmasına xidmət edəcək informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılmasının yolları göstərilmişdir.

2003-cü il oktyabrın 15-də Heydər Əliyev siyasi kursunun layiqli davamçısı cənab İlham Əliyevin xalqın etimadını qazanaraq Prezident seçilməsi ilə Azərbaycanın inkişafında yeni bir mərhələ başlanmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyevin düşünülmüş xarici və daxili siyasəti Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilmiş və öz gözəl nəticələrini vermişdir. Bu gün Azərbaycan bütün sahələrdə etibarlı tərəfdaş kimi özünü dünya birliyinə tanıtmışdır. Ölkəmiz hazırda sürətli iqtisadi inkişaf tempinə, dayanıqlı infrastruktura və kommunikasiya imkanlarına, əlverişli investisiya mühitinə malik olan ölkə kimi dünyanın diqqətini özünə cəlb etməkdədir. Qlobal maliyyə böhranının təsirlərinə baxmayaraq, Azərbaycan öz dinamik inkişafını qoruyub saxlaya bilir, iqtisadiyyatın regional və sahəvi inkişafı reallaşır, əhalinin həyat səviyyəsi ilbəl yüksəlir. Dünyanın ən mötəbər iqtisadi qurumlarından biri olan Davos İqtisadi Forumunun ölkələrin rəqabət qabiliyyətliliyi ilə bağlı sonuncu reytinginə əsasən Azərbaycan dünya miqyasında 46-cı, MDB məkanında 1-ci, makroiqtisadi sabitliyə görə isə dünyada 18-ci yerdədir.

Respublikamızda həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi siyasətin davam etdirilməsi, iqtisadiyyatın enerji sektorundan asılılığının azaldılması, ixracın və rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi, həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması Azərbaycanın inkişaf siyasətinin əsas məqsədləridir. Məhz informasiya-kommunikasiya texnologiyaları təhsil və elmin inkişafı ilə bərabər bu hədəflərə çatmağı təmin edəcək prioritet istiqamət kimi təşəkkül tapmışdır.

Ümummilli liderin imzaladığı milli strategiyadan irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün 2 məqsədli "Elektron Azərbaycan" Dövlət Proqramı (2005-2008-ci illər və 2010-2012-ci illər) qəbul edilmiş və onların yerinə yetirilməsi nəticəsində İKT sektorunun infrastrukturunu müasir texnologiya və avadanlıqların tətbiqi ilə modernləşdirilmiş, güclü qanunvericilik bazası formalaşdırılmış, davamlı və dayanıqlı inkişaf üçün etibarlı baza hazırlanmışdır.

Azərbaycanda İKT sektoru hazırda iqtisadiyyat sahəsi kimi dinamik inkişaf edir, eyni zamanda, digər sosial-iqtisadi sahələrin inkişafında və ümumilikdə cəmiyyətin həyatında fəal rol oynayır. İKT sektoru 2004-2013-cü illər üzrə hər üç ildə təxminən iki dəfə genişlənmiş, 2012-ci ildə isə sektorun artım tempi təxminən 18 faiz olmuşdur. Bu isə ümumdünya orta artım tempindən təxminən 2,5 dəfə yüksəkdir. Ölkədə biznes mühitinin yaxşılaşdırılması və rəqabətin dəstəklənməsi nəticəsində sahə üzrə əldə olunan gəlirlərin 80 faizi özəl sektorun payına düşür. Dünya Bankı və Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası tərəfindən hazırlanan nüfuzlu "Doing Business-2013" hesabatında Azərbaycanın 185 ölkə arasında 67-ci yerdə qərarlaşması ölkəmizdə biznes və investisiya mühitinin əlverişliliyini bir daha nümayiş etdirir.

Azərbaycanda ən qabaqcıl texnologiyaların tətbiq edilməsi, əhaliyə yüksək keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsi, biznes fəaliyyətinin müasir tələblərə uyğun qurulması, cəmiyyətdə informasiya texnologiyalarından istifadəyə əlverişli şəraitin yaradılması üçün məqsədyönlü işlər görülməkdədir. Ölkəmizdə MDB regionunda ilk dəfə bütün yaşayış məntəqələri telefonlaşdırılmış və sabit telefon şəbəkəsi tam elektronlaşdırılmış, ölkə üzrə 7 rəqəmli nömrələmə sistemində keçid təmin olunmuşdur. Mobil rabitə sahəsində də göstəricilərimiz yüksək səviyyədədir və hazırda hər 100 nəfərə 110 mobil telefon düşür. Ötən il Azərbaycan dördüncü nəsil mobil rabitə texnologiyasını tətbiq edən Avropanın 9-cu, dünyanın isə 37-ci ölkəsi olmuşdur. Mobil telefon sistemi də 2010-cu ildə MDB ölkələri arasında ilk dəfə olaraq ölkə ərazisini 100 faiz əhatə etmişdir.

Müasir İKT-nin inkişafının əsas infrastruktur göstəricisi sayılan internetin inkişafı üçün əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilir. Son üç ildə Azərbaycan MDB ölkələri arasında internet istifadəçilərinin sıxlığına görə liderdir. 2012-ci ildə istifadəçilərin sayı əhalinin 70 faizinə yaxınlaşmışdır, qiymətlər isə təxminən 35 faiz azalmışdır. Ölkədə, xüsusən də regionlarda sürətli internetdən istifadənin genişləndirilməsi və keyfiyyətin yüksəldilməsi məqsədilə Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi və Dövlət Neft Fondu tərəfindən "evlərə optika" modeli üzrə ölkənin bütün yaşayış məntəqələrinə yüksək sürətli genişzolaqlı internet xidmətlərini verən optik şəbəkənin qurulması üzrə layihə hazırlamışdır. Əsas hədəf ucqar kəndlər də daxil olmaqla, sürəti 10-100 meqabit-saniyə arasında olan genişzolaqlı internetə çıxışı təmin etmək və istifadəçilərin sayını inkişaf

etmiş ölkələrin səviyyəsinə çatdırmaq, habelə elektron xidmətlərin, distant-təhsil, elektron ticarət, teletibb və digər fəaliyyət formalarının geniş tətbiqinə nail olmaqdır.

Cənubi Qafqaz, Orta və Mərkəzi Asiya ölkələri arasında rəqəmli televiziya yayımının ilk dəfə Azərbaycanda tətbiq olunmasına başlanılmış və indi ölkə əhalisinin 90 faizinin bu yayım texnologiyasına çıxış imkanı təmin olunmuşdur. Bu ildən Azərbaycan tamamilə rəqəmli yayıma keçir.

Dünya Bankı ilə birlikdə ölkənin poçt sisteminin müasir kompyuter şəbəkəsi qurulmuş, müasir idarəçilik və yeni iş prinsipləri üzrə fəaliyyəti təmin edilmiş, qeyri-ənənəvi xidmətlərin, o cümlədən bank-maliyyə, elektron dövlət xidmətləri, logistika və digər xidmətlərin göstərilməsinə başlanmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev ölkəmizin regionun informasiya tranziti mərkəzinə çevrilməsi və global informasiya məkanına inteqrasiyası baxımından kosmik sənayenin formalaşdırılmasına xüsusi önəm verərək "Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nı təsdiq etmişdir. 2010-cu il mayın 3-də ölkə Prezidentinin sərəncamı ilə Azərbaycanın telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması, idarə olunması və istismar işlərinin həyata keçirilməsi üçün "Azərkosmos" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti təsis edilmişdir. Peyklərin idarə olunması üçün regional idarəetmə mərkəzi və ehtiyat idarəetmə mərkəzi yaradılmışdır. Bu mərkəzlər təkəcə Azərbaycanın yox, region üzərindən uçan digər ölkələrə məxsus peyklərin də idarə olunması üçün istifadə ediləcəkdir. Azərbaycan BMT-nin uyğun komitəsində kosmik ölkələr sırasına qəbul olunmuş və kosmik fəzanın sülh məqsədlərlə istifadəsi üzrə öhdəliklər götürmüşdür.

Ölkə rəhbəri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci ilin sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına həsr olunmuş iclasında Azərbaycanın öz milli telekommunikasiya peykinin mövcudluğunun əhəmiyyətini vurğulayaraq demişdir: "...Doğrudan da, Azərbaycan kosmik ölkəyə çevrilir, biz kosmik sənayenin inkişafı ilə məşğuluq və bir neçə il bundan əvvəl bunu təsəvvür etmək belə çətin idi ki, vaxt gələcək və Azərbaycan kosmik ölkələrin sırasına daxil ediləcəkdir. Amma bu vaxt gəlir, yaxın günlərdə biz bu tarixi hadisəni qeyd edəcəyik. Bu, özlüyündə bütün cəhətlərdən böyük bir nailiyyətdir - həm ölkənin prestiji, həm müasirlik, yeni texnologiyaların inkişafı üçün. Bu, biznes üçün də sərfəlidir. Çünki bu, eyni zamanda, iqtisadi cəhətdən də səmərəli layihədir. Amma ən önəmlisi odur ki, bu, ölkəmizin inkişafını və niyyətini göstərir. Ümumiyyətlə, bizim dünyagörüşümüzü və siyasətimizi göstərir..."

Nəhayət, Azərbaycanın ilk telekommunikasiya peykinin istehsalı başa çatmış və peyk gözlənilən tarixdə - 2013-cü ilin fevralın 8-də Cənubi Amerikada yerləşən Fransanın Qviana Kosmik Mərkəzinin Kuru kosmodromundan geostasionar orbitə buraxılmışdır. Bu nailiyyət ümummilli lider Heydər Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin İKT sahəsində məqsədyönlü, müdrik və uzaqgörən siyasətlərinin həyata keçirilməsi, eləcə də ölkəmizdə ən yeni texnologiyaların tətbiqi üzrə məramlarının reallaşdırılması sayəsində əldə olunmuşdur. Cənab Prezidentin də qeyd etdiyi kimi, ilk peykin

orbitə buraxılması müstəqillik dövründə imza atduğumuz ən böyük uğurlardan biridir, dövlətimizin qələbəsidir və hər bir Azərbaycan vətəndaşı bununla fəxr edə bilər.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafına, informasiya tranziti imkanlarının artırılmasına, həmçinin region ölkələri arasında sosial-iqtisadi və texnoloji inteqrasiyaya yönəlmiş "Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralı" və "Avropa-Yaxın Şərqi informasiya magistralı" layihələri mərhələlərlə gerçəkləşməkdədir. Ötən ilin 21 dekabr tarixində BMT-nin Baş Assambleyasında Azərbaycan Respublikası hökumətinin təşəbbüskarı olduğu "Trans-Avrasiya Super İnformasiya Magistralı vasitəsilə rabitəliliyin yaradılması" adlı qətnamənin qəbul edilməsi ilə Avrasiya regionunda "rəqəmsal fərq" in aradan qaldırılması üçün telekommunikasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi və özəl - dövlət sektorları arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm addım atılmışdır.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış Milli Strategiya ilə qarşıya qoyulmuş mühüm vəzifələrdən biri ölkəmizdə "elektron hökumət" in formalaşdırılmasıdır. Prezident İlham Əliyevin bu məsələyə müstəsna əhəmiyyət verməsi və onun icrasını bilavasitə nəzarətdə saxlaması Azərbaycanda dövlət idarəçiliyi və ictimai həyatın bütün sahələrində "elektron hökumət" ideyalarının tətbiqi ilə vətəndaş-məmur münasibətlərinin yeni müstəvidə qurulmasına, şəffaflığın təmin olunmasına, informasiya tələbatının dolğun ödənilməsinə şərait yaratmışdır. Ölkə rəhbərinin "Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" 2011-ci il 23 may tarixli fərmanının həyata keçirilməsi sayəsində dövlət orqanları tərəfindən elektron formada göstərilən xidmətlərin sayı və vətəndaşların onlardan istifadə səviyyəsi xeyli yüksəlmişdir. Azərbaycanda artıq sahibkarlıq fəaliyyəti onlayn qeydiyyatla alınır, ölkəyə gətirilən və aparılan mallar elektron şəkildə bəyan edilir, daşınmaz əmlakla bağlı sənədlərin, müxtəlif fəaliyyət növlərinə lisenziyaların, icazələrin verilməsi, pensiya və ünvanlı sosial yardımların təyinatı, telefon çəkilişi və internetə qoşulmaq üçün müraciətlərin və tələb olunan sənədlərin qəbulu elektron formada həyata keçirilir və bu say gündən-günə artır.

Azərbaycanda elektron imzanın tətbiqi uğurla həyata keçirilir. Dövlət orqanlarının əməkdaşlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə 6000-ə yaxın elektron imza verilmişdir. Dövlət orqanlarının informasiya sistemləri arasında informasiya mübadiləsinin aparılmasının təmin edilməsi və onların elektron xidmətlərindən "bir pəncərə" prinsipi əsasında istifadənin təşkili məqsədilə "elektron hökumət" portalı (www.e-gov.az) yaradılaraq əhali və iş adamlarının istifadəsinə verilmişdir. Hazırda "elektron hökumət" portalına 39 dövlət orqanının informasiya sistemi qoşulmuşdur və 182 elektron xidmət göstərilməkdədir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Elektron hökumət" portalı haqqında Əsasnamə"nin təsdiq edilməsi və elektron xidmətlərin genişləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə" 2012-ci il 5 fevral tarixli fərmanı elektron xidmətlərin təşkili sahəsində görülən işlərin sürətləndirilməsi, səmərəliliyinin artırılması, onlardan geniş istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı yeni tapşırıqlar qoymuşdur və onların

icrası vətəndaşlara daha təkmil, təhlükəsiz, rahat və keyfiyyətli xidmətlərin göstərilməsinə yönəlmişdir.

"Elektron hökumət" mühitində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Bu sahədə fəaliyyətin genişləndirilməsi, ölkəyə daxil olan internet trafikində qlobal kibercümlərin qarşısının alınması, informasiya proseslərinin mühafizəsi, dövlət orqanlarının informasiya resursları və sistemlərinin mümkün təhdidlərdən qorunması, kibertəhlükəsizlik sahəsində ümummilli hazırlığın və maarifləndirmənin yüksəldilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 26 sentyabr tarixli fərmanı ilə Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin Xüsusi Rabitə və İnformasiya Təhlükəsizliyi Dövlət Agentliyi və Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi yanında əlaqələndirici qurum olan Elektron Təhlükəsizlik Mərkəzi yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 15 mart tarixli sərəncamı və 2012-ci il 5 noyabr tarixli fərmanı ilə İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondunun və "Yüksək Texnologiyalar Parkı"nın yaradılması qeyri-neft sektorunda İKT-nin qabaqcıl və aparıcı sahəyə çevrilməsinə, müasir elmi və texnoloji nailiyyətlərə əsaslanan İKT sahələrinin genişləndirilməsinə, elmi tədqiqatların aparılmasına, innovasiyaların tətbiqinə, habelə bu sahədə istehsal yönümlü fəaliyyətin dəstəklənməsinə, yerli və xarici investisiyaların cəlb olunmasına xidmət edir.

Ölkənin informasiya cəmiyyəti quruculuğu istiqaməti üzrə yüksək hazırlığa malik kadr potensialının formalaşdırılmasını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev "Azərbaycan Respublikasında İnformasiya Texnologiyaları Universitetinin yaradılması haqqında" 2013-cü il 1 fevral tarixli sərəncam imzalamışdır.

Bütün bunlardan göründüyü kimi, Azərbaycanın gələcək uğurlu, dayanıqlı inkişafı üçün informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsi həlledici rol oynayacaqdır. Məhz İKT-nin ölkədə ümumi sosial-iqtisadi inkişafa xidmət edən sahə kimi təşəkkül tapması və bu sahədə əldə edilmiş uğurları nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2013-cü ili ölkədə "İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili" elan etmiş və bununla bağlı müvafiq sərəncam imzalamışdır. Azərbaycanda artıq İKT ili çox mühüm tarixi bir hadisə ilə - ölkəmizin ilk telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması ilə əlamətdar olmuşdur.

Azərbaycanın İKT sahəsində dinamik inkişaf edən ölkəyə çevrilməsi ümummilli lider Heydər Əliyevin Milli İKT Strategiyasının Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən gerçəkləşdirilməsinin nəticəsidir. Cənab Prezidentin ötən il dekabrın 29-da təsdiq etdiyi "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasına əsasən isə ölkəmizdə yeni bir inkişaf dövrü başlayır və İKT sahəsinin üzərinə yeni və məsuliyyətli vəzifələr düşür.

Sual 2. DİO-nun fəaliyyətində müasir informasiya texnologiyaları

İnformasiya texnologiyalarında istifadə edilən «məlumat», «informasiya», «verilənlər» və «bilik» kimi əsas anlayışlar daşdıqları danışığ dilində ifadə olunan mənaya uyğun gəlir.

İnformasiya — yaranma tarixindən, təqdimat formasından və təşkilatından asılı olmayaraq istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgiler, xəbərlər və digər xarakterli məlumatlardır.

«Məlumat» (xəbər) və «İnformasiya» anlayışlarını fərqləndirmək üçün danışığ dilindəki bu ifadə köməkçi ola bilər: «Bu məlumat mənə heç bir informasiya vermir.» Bu ifadə informasiya və məlumat anlayışları arasındakı aşağıdakı əlaqəni əks etdirir: informasiya məlumat vasitəsilə ötürülür.

İnformasiya və məlumat arasındakı əlaqə qarşılıqlı - birmənalı deyildir. Eyni informasiya müxtəlif məlumatlarla ötürülə bilər və onların içərisində heç bir informasiya daşımıyanı da ola bilər. Əksinə, eyni bir məlumat onu qəbul edən (istifadəçinin) maraq dairəsindən asılı olaraq müxtəlif informasiya kimi qəbul oluna bilər. Məsələn, avtomobilin qəzaya uğraması xəbəri həlak olanların qohumları üçün bir mənə, Dövlət Yol Polis İdarəsi üçün isə başqa bir mənə kəsb edir. Eyni qəzet məqaləsindən müxtəlif oxucular özlərinin maraq dairələrinə uyğun müxtəlif informasiya götürürlər.

Beləliklə, müxtəlif cür interpretasiya (təfsir, izah, şərh) olunan eyni məlumat müxtəlif informasiya ötürə bilər. Mücərrəd olaraq demək olar ki, məlumatla (M) informasiya (İ) arasındakı əlaqədə həlledici rol interpretasiya qaydası (q) oynayır. Bunu simvolik olaraq belə göstərmək olar:

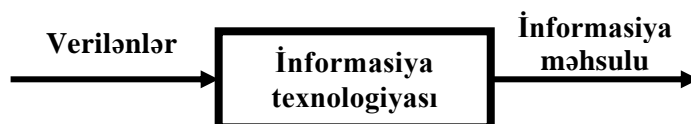
$$M \xrightarrow{q} I$$

Baxılan məlumat üçün interpretasiya qaydası adətən məlumatlar çoxluğu üçün tətbiq edilən ümumi qaydaların xüsusi halı olur.

Beləliklə, məlumatın köməyi ilə konkret obyekt, subyekt, hadisə, mühit və s. haqqında bilik əldə edilir.

Məlumat vasitəsilə əldə edilən biliklər artımına informasiya (latınca informatio) deyilir.

«Verilən» anlayışını belə bir mücərrəd situasiya ilə izah etmək olar. Fərz edək ki, müşahidəçi öyrənilən obyektin vəziyyəti haqqında məlumatı toplayıb, müəyyən formada yaddaşında saxlayır. Bu halda deyirlər ki, müşahidəçinin yaddaşında obyektin vəziyyətini əks etdirən verilənlər var.

Beləliklə, verilənlər – saxlamaq, emal etmək və ötürmək üçün müəyyən formada qeyd olunmuş məlumatdır. İngiliscə verilənlər sözünü ifadə edən «**data**» termini latınca «**datum**» (fakt) sözündən yaranmışdır. Lakin verilənlər bəzən konkret və ya real fakta uyğun gəlməyə bilər. Verilənlər bəzən qeyri-dəqiq, həqiqətdə mövcud olmayan anlayışları ifadə edə bilərlər. Odur ki, verilənlər dedikdə bizim üçün əhəmiyyətli olan istənilən hadisə və ya fikrin təsviri başa düşülür.

Ənənəvi olaraq verilənlər konkret ünsiyyət vasitələri ilə (məsələn, dil və ya şəkil vasitəsilə) konkret daşıyıcıda (məsələn, daşda, lövhədə, kağızda) qeyd olunur. Zaman keçdikcə verilənlərin təsvir üsulları və daşıyıcıları dəyişmişdir (məsələn, ibtidai insanların mağara rəsmləri, daş üzərində qədim yazılar və rəsmlər, papirus yarpağı üzərində yazılar və s.). Əksər hallarda verilənlər təbii dildə kağız üzərində qeyd olunur. Kompüterdə verilənlərin daşıyıcısı kimi maqnit daşıyıcısından (lent, disk, kart və s.), çevik optik disklərdən, fləş yaddaşdan və s. istifadə olunur.

Verilənlər ümumi halda verilənlərin adı, qiyməti, tipi və strukturu kimi xarakteristikalarla təyin olunur.

Verilənin adı onun mənasını (semantikasını) ifadə edir. Verilənin qiyməti isə əslində verilənin özünü xarakterizə edir. Çünki faktları bir-birindən ayırmaq üçün onları qiymətləndirmək lazımdır. Təbii dilin zənginliyi verilənlərin adları ilə qiymətlərinin birgə təsvirinə imkan verir. Məsələn, «havanın temperaturu +30 dərəcədir» ifadəsində «+30» verilənin qiyməti, «havanın temperaturu dərəcə ilə» verilənin adıdır. Müəyyən hallarda verilənlərin adları ilə qiymətləri bir-birindən ayrı qeyd oluna bilər. Məsələn, cinayətlərin statistik cədvəlində verilənlərin adları cədvəlin başlığında göstərilir. Verilənlər bazalarında da verilənlərlə onların semantikasi əksər hallarda bir-birindən ayrı saxlanır. Bu halda verilənlərin axtarışını və emalını əlverişli təşkil etmək imkanı yaranır.

Verilənlərin tip xarakteristikası əsasən proqramlaşdırmada istifadə olunur. Qeyd edək ki, proqramlaşdırmada verilənləri həmçinin say sisteminin əsasına, təsvir formasına, uzunluğuna görə də xarakterizə edirlər.

Verilənlər sadə informasiya elementi – bitdən başlayaraq fayla və fayllar sistemine qədər müxtəlif mürəkkəbliyə və təşkil səviyyəsinə malik ola bilərlər. Təşkil xarakteri, mümkün qiymətlər çoxluğu, üzərində aparıla bilən əməliyyatlar toplusu verilənlərin strukturunu əks etdirir. Verilənin strukturu hər bir informasiya elementinin ümumi xarakteristikasıdır.

Verilənlərin struktur xarakteristikasına iki cəhətdən: məntiqi və fiziki cəhətlərdən baxılır. Verilənin məntiqi strukturu onun kompüterdən kənar təsviri və ya modelidir. Verilənlərin məntiqi strukturlarının müəyyənləşdirilməsi, başqa sözlə, verilənlərin strukturlaşdırılması və onların əlverişli formada təsviri verilənlər bazasının layihələndirilməsinin əsasını təşkil edir. Verilənin fiziki strukturu onun kompüterin yaddaşında yerləşdirilməsi sxemini təyin edir. Ümumi halda verilənlərin məntiqi və fiziki strukturları bir-birindən fərqlənə bilər.

«İnformasiya» və «verilənlər» məna baxımından bir-birinə çox yaxın anlayışlardır. Lakin onlar arasında müəyyən fərq var. İnformasiya, üzərində əməliyyat aparılan verilənlərdən alınır. Bu üsulla alınan informasiyadan əsasən idarəetmə üçün qərarların qəbul edilməsində istifadə olunur. Məsələn, müəyyən dövr ərzində cinayətlərin açılma sayı verilənlərdir, bu verilənlər əsasında prosesin gedişini əks etdirən qrafik isə informasiyadır.

Verilənlər müxtəlif səviyyəli ola bilər. Məsələn, DİO-da il ərzində qeydə alınmış cinayətlərin sayını əks etdirən verilənlər ayrı-ayrı cinayət növlərinə görə müxtəlif verilənlərin cəmindən, yəni həmin verilənlərin birləşməsindən alınır. Verilənlər, müəyyən səviyyəsində kəsb etdikləri əhəmiyyətə görə informasiya xarakterli ola bilərlər. Beləliklə, informasiya almaq üçün verilənlərlə işləmək lazımdır. Odur ki, hər bir informasiya sistemi verilənlər bazasına malik olmalıdır. Verilənlər, cəmləmə və müqayisənin aşağı səviyyəsini, informasiya isə yuxarı səviyyələrini əhatə edir.

İnformatikada çox vaxt «informasiya» və «verilənlər» terminləri sinonim kimi işlədilir, yəni onlar arasında yuxanda göstərilən fərq nəzərə alınmır. Biz də sonrakı mühazirələrimizdə bu xətti tutacağıq. Bunun səbəbi ondan ibarətdir ki, kompyuterdə saxlanan və emal olunan verilənlərin informasiya daşyıb-daşımamasının emal prosesi üçün əhəmiyyəti yoxdur. Nəticəvi verilənlərin informasiya daşması isə istifadəçi marağından qiymətləndirilir.

«Bilik» anlayışı da daşdığı mənaya görə məlumat, verilənlər və informasiya anlayışlarına yaxındır. Biliyə xas olan əsas cəhət onun müəyyən kontekstlə əlaqəli olması və həmin kontekstdə müəyyən mənə (semantika) daşmasıdır. «Bilik» anlayışından süni intellektdə, o cümlədən, DİO-da istifadə edilən ekspert sistemlərində geniş istifadə olunur.

Texnologiya sözü yunanca «techne» (ustalıq, bacanq) və «logos» (öyrənmə, idrak) sözlərinin birləşməsindən yaranmışdır və istehsal proseslərinin yerinə yetirilməsi üçün üsullar və vasitələr haqqında biliklər toplusunun və həmin proseslərin özlərini ifadə edir.

İnformasiya texnologiyaları məfhumu ilə bərabər istifadə olunan müasir sözü bu texnologiyanın təkamüllüyünü yox, yeniliyini (dövrün tələblərinə uyğunluğunu) bildirir.

İnformasiya texnologiyalarının xüsusiyyətləri:

1. informasiya texnologiyasının emal obyektini verilənlər təşkil edir;
2. informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin məqsədi informasiyanın alınmasından ibarətdir;
3. emal prosesinin vasitələri – aparat, proqram və hesablama komplekslərindən ibarətdir;
4. verilənlərin emal prosesləri uyğun əməliyyatlara bölünür;
5. proseslərin idarə olunması – qərar qəbul edən şəxslər tərəfindən yerinə yetirilir;
6. proseslərin optimallaşdırılması meyarı – informasiyanın operativliyinin (istifadəçilərə vaxtında çatdırılmasının), onun etibarlılığı, doğruluğu, dəqiqliyi və tamlığının təmin olunması.

Beləliklə, informasiya texnologiyası – verilənlərin toplanması, ötürülməsi və emalı üçün metod və vasitələrdən istifadə etməklə tədqiq olunan obyektin, prosesin, hadisənin vəziyyəti haqqında informasiyanın (informasiya məhsulunun) alınması prosesidir.

İnformasiya texnologiyasının növləri

Mövcud olan informasiya texnologiyalarını 2 növə ayırmaq olar:

- 1) verilənlərin emalı texnologiyası;
- 2) idarəetmənin informasiya təminatı texnologiyası.

Hər bir konkret texnologiya bu növlərdən birinə və ya hər ikisinə aid edilə bilər.

Verilənlərin emalı texnologiyası lazımi ilkin verilənlərə malik olan, emal üçün alqoritmlər və digər standart proseduraları olan yaxşı strukturlaşdırılmış məsələlərin həlli üçün nəzərdə tutulur. Bu texnologiyadan elm, təhsil, istehsalat və digər sahələrdə təkrarlanmalarla yerinə yetirilən mürəkkəb əməliyyatların avtomatlaşdırılması məqsədilə heyətin əməli fəaliyyəti səviyyəsində istifadə edilir. Bu səviyyədə informasiya texnologiyalarının və sistemlərinin tətbiqi idarə heyətinin əmək məhsuldarlığını artırır, onu atıl əməliyyatlardan azad edir və bəzi hallarda işçilərin sayını azaldır.

Əməli fəaliyyət səviyyəsində aşağıdakı məsələlər həll olunur:

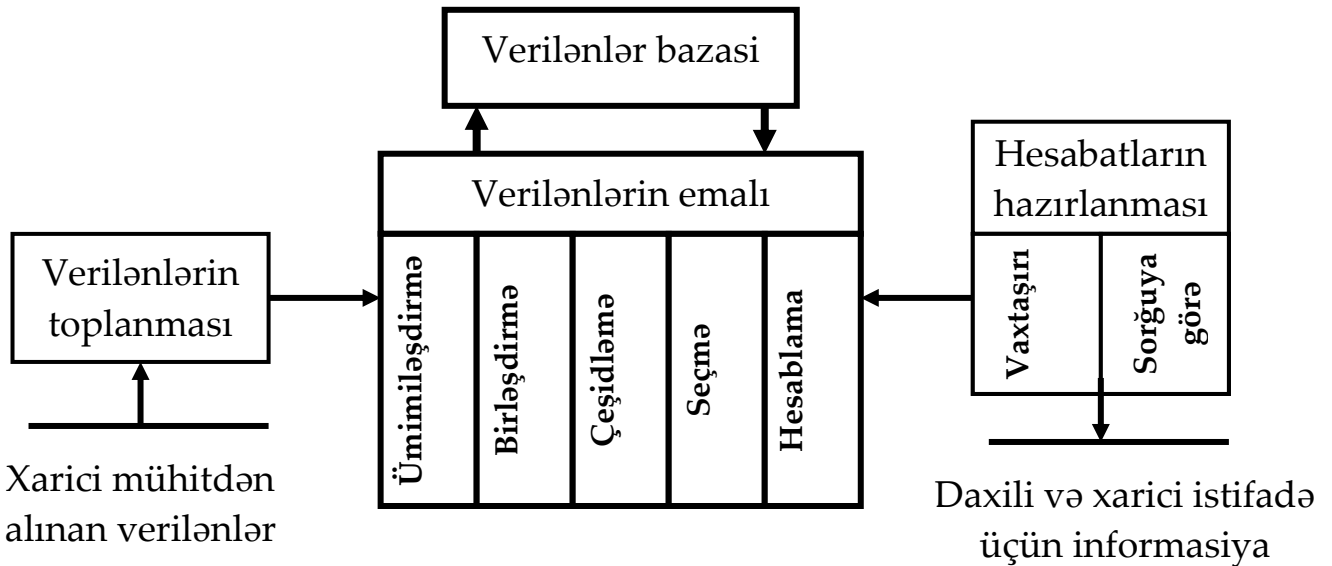
- təşkilatın yerinə yetirdiyi əməliyyatlar haqqında verilənlərin emalı;

- təşkilatdakı işlərin vəziyyəti haqqında vaxtaşırı nəzarət hesabatlarının hazırlanması;
- bütün mümkün olan cari sorğulara cavab almaq və onları kağız sənədlər və ya hesabatlar formasında tərtib etmək.

Bu texnologiyayı fərqləndirən xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

- verilənlərin emalı üzrə təşkilata lazım olan məsələlərin həlli. Qanuna görə hər bir təşkilat özünün fəaliyyəti haqqında verilənlərə malik olmalı və onları saxlamalıdır. Həmin verilənlərdən təşkilatın informasiya dəstəklənməsi vasitəsi kimi istifadə olunur. Odur ki, müasir şəraitdə hər bir təşkilatda verilənlərin emalı sistemi olmalı və uyğun informasiya texnologiyası işlənilib hazırlanmalıdır;
- alqoritmləşdirilə bilən yaxşı strukturlaşdırılmış məsələlərin həlli;
- emalın standart proseduralarının yerinə yetirilməsi. Mövcud standartlar verilənlərin emalının tipik proseduralarını təyin edir və bütün təşkilatlardan onlara riayət edilməsini tələb edir;
- işlərin əsas hissəsinin insanın minimal iştirakı ilə avtomatlaşdırılmış rejimdə yerinə yetirilməsi;
- detallaşdırılmış verilənlərdən istifadə edilməsi. Təşkilatın fəaliyyəti haqqında yazılar təftiş aparmağa imkan verən təşkilati xarakterli olmalıdır. Yoxlama prosesində təşkilatın fəaliyyəti yoxlanma dövrünün əvvəlindən sonuna və sonundan əvvəlində qədər təftiş olunur;
- hadisələrin xronologiyasına üstünlük verilir;
- problemlərin həllinə dığər səviyyələrdən mütəxəssislərin cəlb edilməsinə az ehtiyac olur.

Verilənlərin emalı texnologiyasının əsas komponentləri şəkil 1.4-də verilmişdir. Bu komponentləri qıscaca nəzərdən keçirək.

Şəkil 1.4. Verilənlərin emalı texnologiyasının əsas komponentləri

Verilənlərin toplanması. Təşkilatın fəaliyyəti (xidmət göstərilməsi) ərəfəsində onun hər bir əməliyyatı uyğun verilənlərin qeydiyyatı ilə müşayiət olunur. Xarici mühitlə (sifarişçilərlə, kənar təşkilatlarla və s.) aparılan əməliyyatlar da bu sərəya daxildir.

Verilənlərin emalı. Daxil olunan verilənlərdən təşkilatın fəaliyyətini əks etdirən informasiya almaq üçün aşağıdakı tipik əməliyyatlardan istifadə olunur:

- **ümumiləşdirmə və ya qruplaşdırma.** Verilənlər, onların aid olduğu obyektlərə (idarələrə, şöbə və bölmələrə) görə qruplara ayrılır;

- **birləşdirmə.** Obyektin oxşar xassələrini əks etdirən verilənlər bir yerə yığılır;

- **çəşidləmə (nizamlama).** Verilənlərin müəyyən əlamətə görə sərəya düzülməsi (məsələn, simvol qiymətlərin əlifba, ədədi qiymətlərin azalına və ya artma qaydası ilə düzülməsi);

- **seçmə.** Müəyyən əlamətlərə görə verilənlərin seçilməsi;

- **hesablama.** Verilənlərin cəmlənməsi, hasil və ya müəyyən üsul və ya düsturla onlar üzərində hesab və ya məntiq əməliyyatlarının aparılması.

Verilənlərin saxlanması. Əməli fəaliyyət səviyyəsində toplanan və emal olunan bir çox verilənləri sonrakı istifadələr üçün bu və ya digər səviyyədə saxlamaq lazım gəlir. Bu məqsədlə verilənlər bazası yaradılır.

Hesabatların (sənədlərin) hazırlanması. Verilənlərin emalı texnologiyasında son məhsul kimi təşkilatın rəhbərliyi, işçiləri və həmçinin xarici təşkilatlar üçün hesabatlar və ya sənədlər hazırlanır. Sənədlər həm vaxtaşırı, həm ayın, kvartalın və ilin sonunda, həm də təşkilatın apardığı əməliyyatlarla əlaqədar olaraq sorğulara görə hazırlana bilər.

DİO-da informasiya texnologiyaları

Cəmiyyətin inkişafının ən aktual məsələlərindən biri kompüterləşdirmə və elmi-texniki tərəqqinin ən son nailiyyətlərinin həyatın müxtəlif sahələrinə tətbiqidir. Elmin bütün nəzəri-təcrübi sahələrində olduğu kimi hüquq elmində də informasiya texnologiyalarından istifadənin zəruriliyi mübahisə olunmazdır.

Müasir dövrdə daxili işlər orqanlarının işinin səmərəliliyinin artırılması yeni informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür.

İnsan fəaliyyətinin əksər sahələrini əhatə edən cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesi daxili işlər orqanlarından da yan keçməmişdir. Daxili işlər nazirliyi digər nazirliklər kimi ölkədə gedən informasiyalaşdırma prosesinə fəal qoşulmuşdur. Çünki cinayətçılığın artması, cinayətçilərin fəal miqrasiyası, onların hərəkətlərinin regionlararası xarakteri və mütəşəkkilliyi cinayətçılıqla mübarizədə daxili işlər orqanlarında informasiya təminatı sistemlərinin inkişafı üçün yeni yanaşmalar tələb edir. Cinayətçılığın sabit artımı şəraitində DİO-da informasiya təminatının əsaslı şəkildə təkmilləşdirilməsi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

DİO-da müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi informasiyanın axtarılması, toplanması, emalı və sistemləşdirilməsi proseslərini təşkil etməklə, cinayətçılıqla

mübarizə, onun qarşısının alınması və hüquqpozmalara profilaktikası kimi funksiyaların yerinə yetirilməsinə istiqamətlənmişdir.

Cinayətkarlıqla effektiv mübarizə aparılması DİO-da həyata keçirilən əməliyyat, istintaq, profilaktiki işlərin hansı səviyyədə təşkil olunmasından asılıdır. Bu da öz növbəsində informasiya təminatında görülən işlərin nəticəsi ilə xarakterizə olunur.

DİO-nun işinin səmərəliliyinin artırılması müasir informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür.

DİO-da istifadə olunan informasiya xidməti ərazidə cinayətkarlığın və ictimai qaydanın vəziyyəti, DİO-nun bölmələri, qüvvə və vasitələri haqqında məlumatları özündə cəmləşdirir. Növbətçi hissələrinin, əməliyyat və sahə müvəkkillərinin, müstəntiqlərin, ekspert-kriminalist və pasport-qeydiyyat bölmələri əməkdaşlarının, eləcə də digər xidmətlərin ilkin qeydiyyat sənədlərində, uçot jurnallarında və informasiya daşıyıcılarında aşağıdakı səpkili əməliyyat-sorğu təyinatlı verilənlər (informasiyalar) massivi cəmləşirlər:

- hüquq qaydalarını pozmuş şəxslər və cinayətkarlar haqqında;
- avtonəqliyyat vasitələrinin sahibləri haqqında;
- odlu silahların sahibləri haqqında;
- kriminal xarakterli faktlar və hadisələr, eləcə də bu tipli hüquqpozmalara haqqında;
- oğurlanmış və müsadirə olunmuş əşyalar və əntiq nümunələri haqqında.

DİO-nun xidmət və bölmələrində əməliyyat-sorğu təyinatlı verilənlərdən başqa, ehtiyatında olan qüvvə və vasitələr, eləcə də DİO fəaliyyətinin nəticələri barədə məlumatlar saxlanılır.

Qeyd olunan məlumatlar cinayətkarlığa və hüquqpozmalara qarşı mübarizədə əməli tədbirlərin, habelə hissə və bölmələrdə təşkilatı məsələlərin həyata keçirilməsində istifadə olunur.

DİO fəaliyyətində informasiya texnologiyalarının tətbiqi informasiyanın axtarılması, toplanması, emalı və sistemləşdirilməsi proseslərini təşkil etməklə, cinayətkarlıqla mübarizə, onun qarşısının alınması və hüquqpozmalara profilaktikası kimi funksiyaların yerinə yetirilməsinə istiqamətlənmişdir.

DİO-nun informasiyalaşdırılması cinayətkarlıqla mübarizə, onun qarşısının alınması və hüquqpozmalara profilaktikası kimi funksiyalarını yerinə yetirir. DİO-nun bütün xidmət və bölmələrinin fəaliyyətinin əsasını - informasiyanın axtarılması, toplanması, emal edilməsi və sistemləşdirilməsi prosesləri təşkil edir.

DİO-nun informasiyalaşdırılmasının əsas müddəaları kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- kollektiv istifadə üçün mərkəzləşdirilmiş sistemin və verilənlər bankının yaradılması;
- DİN-in ayrı-ayrı xidmətlərinin iş xəttinə görə ərazi üzrə bölüşdürülmüş ixtisaslaşdırılmış sistemlərin yaradılması;
- DİO-nun informasiya xidməti fəaliyyətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin (AİY) və lokal hesablama şəbəkələrinin yaradılması;
- kommunikasiya kanalları vasitəsi ilə avtomatlaşdırılmış verilənlər bazasına çıxışın

təmin edilməsi.

Daxili işlər orqanlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi müasir informasiya texnikası və texnologiyasının istifadəsindən asılıdır. Bunun üçün daxili işlər orqanları aşağıdakı məsələləri həll etməlidir:

1. Kompüter texnikasının tətbiqi sahəsində mütəxəssislərin hazırlanması (o cümlədən bütün əməkdaşlar tərəfdən müvafiq bilik və vərdislərə yiyələnmə).
2. Avtomatlaşdırılmış informasiya-axtarış sistemlərinin tətbiqi edilməsi.
3. Ümumi avtomatlaşdırılmış verilənlər bankının yaradılması.
4. Lokal, respublika daxili və beynəlxalq informasiya şəbəkələrinin yaradılması.
5. DİO-nun bütün bölmələrinin kompüter texnikası ilə təmin edilməsi, avtomatlaşdırılmış işçi yerlərinin yaradılması.
6. DİO fəaliyyətinin bütün istiqamətləri üzrə olan kompüterlər üçün tətbiqi proqramların hazırlanması.
7. Ekspert sistemlərinin yaradılması və tətbiqi.

Bu məsələlərin həlli DİO-nun bütün bölmə və xidmətlərinin fəaliyyətini daha yüksək və keyfiyyətli səviyyəyə qaldıracaq. Bu prosesin müvəffəqiyyətlə yekunlaşması üçün vacib şərt hüquqşünaslara peşə fəaliyyətində informasiyalaşdırma imkanlarından istifadə vərdislərini aşılamaqdır.

DİO-nun informasiya təminatında əsas yeri uçotlar tutur. Onlardan törədilmiş cinayətlər və bu cinayətləri törətmiş şəxslərin ilkin qeydiyyatlarının aparılmasında istifadə olunur.

Uçot – cinayət və bu cinayəti törətmiş şəxslər barədə, eləcə də bu cinayətlə bağlı faktları və predmetləri özündə əks etdirən informasiyaların saxlanması və qeydiyyatı sistemidir.

DİN-in aidiyyətinə düşən cinayətlərin uçotu 95% kriminal təzahürləri əhatə edir və beləliklə də ölkədə və onun ayrı-ayrı ərazilərində əməliyyat şəraitinin tam təsvirini müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Bütövlükdə, son illərdə uçotlarda saxlanılan informasiyaların köməyi ilə 19%-dən 23%-dək törədilən cinayətlərin və ya cinayət-axtarış xətti ilə ümumi cinayətlərin 25 %-nin açılması təmin olunmuşdur.

DİO fəaliyyətində informasiyanın emalı proseslərinin avtomatlaşdırılması yeni informasiya texnologiyalarının inteqrasiyası olmadan qeyri mümkündür. Bu nöqtəyi-nəzərdən ictimai qaydanın qorunması, ictimai təhlükəsiliyin təmin edilməsi istiqamətində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi olunması zamanın tələbinə çevrilmişdir.

Sual 3. DİO-nun praktiki fəaliyyətində avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri

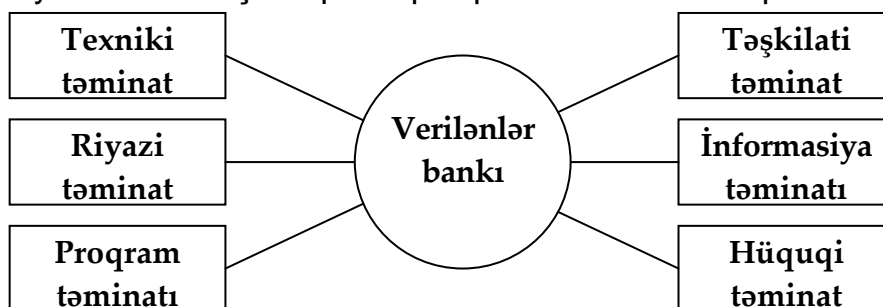
İnformasiya texnologiyası informasiya sistemləri ilə sıx bağlı olub, onun fəaliyyətinin əsas sahəsindən biri hesab olunur.

İnformasiya texnologiyası aydın şəkildə nizamlanmış qaydalardan, hərəkətlərdən, verilənlərin emal mərhələlərindən təşkil olunmuş prosesdir. İnformasiya texnologiyasının əsas məqsədi – ilkin informasiyanın emal edilməsi nəticəsində istifadəçi üçün lazım olunan informasiyanın alınmasından ibarətdir.

İnformasiya sistemi – informasiya texnologiyaları və sənədlərin təşkilati və texniki qaydada, o cümlədən hesablama texnikasından istifadə etməklə nizamlanmış məcmusudur¹. İnformasiya sisteminin əsas elementləri kompyuterlər, kompyuter şəbəkələri, proqram təminatları, verilənlər bazası və s. ibarətdir. İnformasiya sisteminin əsas təyinatı informasiyanın saxlanması və ötürülməsini təşkil etməkdən ibarətdir. İnformasiya sistemi – kompyuter informasiya texnologiyalarını istifadə etməklə qoyulmuş məqsədlərə nail olma istiqamətində informasiyanın saxlanması, emalının və verilməsinin təşkil edilməsi üçün nəzərdə tutulan insan-kompyuter sistemidir.

Adətən informasiya sistemi dedikdə avtomatlaşdırılmış sistem başa düşülür. Bununla belə təsəvvür olunur ki, informasiyanın emal edilməsi prosesində əsas rol kompyutərə məxsusdur. Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemine aşağıdakı kimi tərif vermək olar:

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi (Verilənlər bankı) – bu və ya digər şəkildə strukturlaşdırılmış verilənlərin (verilənlər bazasının) və verilənlərin saxlanması və manipulyasiya edilməsi üçün aparat-proqram vasitələri kompleksinin məcmusudur.

Şəkil 1. Verilənlər bankının tərkibi

Texniki təminat – verilənlər bazasının işləməsinə xidmət edən texniki vasitələr kompleksindən və həmçinin həmin vasitələr və texnoloji proseslər üçün uyğun sənədlərdən ibarətdir. Texniki vasitələr kompleksinə aşağıdakılar daxildir.

- hər hansı modelə aid kompüterlər;

informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı, ötürülməsi və əks etdirilməsi üçün qurğular;

¹ "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

- kommunikasiya vasitələri (informasiyanı ötürən və qəbul edən qurğular və rabitə kanalları);

- təşkilati-texniki vasitələr;

- istismar materialları və s.

Riyazi təminat - verilənlər bazasının məqsədlərini və vəzifələrini reallaşdırmaq, həmçinin texniki vasitələr kompleksinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün riyazi metodlar, modellər və alqoritmlər proqramlar toplusudur.

Proqram təminatı - verilənlər bazasında texniki vasitələr kompleksinin normal fəaliyyətini təmin etmək üçün proqramlar toplusudur. Proqram təminatına ümumi və xüsusi proqram vasitələri aiddir.

Ümumi proqram təminatı kompyuterin və əməliyyat sisteminin funksional imkanlarını artıran, verilənlərin emalı prosesinin idarə edilməsi və nəzarət funksiyalarını yerinə yetirən, informasiyanın təhlükəsizliyini təmin edən və s. proqramlar kompleksindən ibarətdir.

Xüsusi proqram təminatı konkret informasiya sisteminin reallaşdırılması üçün proqramlar kompleksindən ibarətdir. Bu kompleksə sistemin informasiya bazasının qurulması və idarə olunması, istifadəçilərin rəqlamentli və ixtiyari sorğularının emalı və çıxış informasiyasının formalaşdırılması və s. funksiyaları yerinə yetirən proqramlar daxildir.

İnformasiya təminatı sisteminin vəzifəsi verilənlər bazasını vaxtında və lazımı informasiya ilə təmin etməkdən ibarətdir. Bu sistem informasiyanın qəbul olunmuş üsullarla təsnifatı və kodlaşdırılması, sənədləşdirmənin unifikasiya edilməsi, sistemdə dövr edən informasiya axınlarına uyğun sxemlər və verilənlər bazalarının qurulma metodologiyası əsasında yaradılır.

Təşkilati təminat - verilənlər bazasının hazırlanması və istismarı prosesində işçilərin texniki vasitələrlə və öz aralarında qarşılıqlı əlaqələrini nizamlayan metodlar və vasitələr toplusudur. Təşkilati təminat aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- Verilənlər bazası idarəetmə sisteminin təhlili və avtomatlaşdırılması tələb olunan məsələlərin müəyyənləşdirilməsi;

- İnformasiya sisteminin layihələndirilməsi üçün texniki tapşırıqın hazırlanması və onun texniki-iqtisadi səmərəliliyinin əsaslandırılması;

- İdarəetmə sisteminin səmərəliliyinin artırılması məqsədilə sistemin strukturuna və tərkibinə aid təkliflərin və məsələlərin həlli metodologiyasının işlənilib hazırlanması;

- İnformasiya sisteminin fəaliyyətinə və inkişafına cavabdeh şəxslərin cəlb edilməsi.

Hüquqi təminat *dedikdə* verilənlər bazasının yaradılması, hüquqi statusu və fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi normalar toplusu başa düşülür. Həmin normalar vasitəsilə informasiyanın alınması, çevrilməsi, istifadə edilməsi və mühafizə edilməsi qaydaları nizamlanır. Hüquqi təminatın əsas məqsədi qanuniliyi möhkəmlətməkdir.

Hüquqi təminatın tərkibinə qanunlar, fərmanlar, dövlət orqanlarının sərəncamları, əmrlər, təlimatlar və nazirlər kabinetinin, nazirliklərin, idarələrin, təşkilatların və yerli hakimiyyət orqanlarının normativ sənədləri daxildir.

Verilənlər bazasının fəaliyyəti mərhələlərinin hüquqi təminatı aşağıdakıları əhatə edir:

- informasiya sisteminin statusu;
- sistemin heyətinin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyətləri;
- idarəetmə prosesinin ayrı-ayrı növlərinin hüquqi nizamnamələri;
- informasiyanın hazırlanması və istifadə edilməsi qaydaları və s.

Strukturlaşdırılmış verilənlər dedikdə avtomatlaşmanın ehtiyaclarına müvafiq olan verilənlərin uyğunlaşdırılması prosesi başa düşülür. Məsələn, verilənlərin uzunluğunun və göstəricilərinin məhdudlaşdırılması, yeni verilənlərin təqdim olunması haqqında uzlaşmaların aparılması.

Verilənlər bazası – proqram təminatlarından və yaddaş qurğularındakı yerlərindən asılı olmayan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan strukturlaşdırılmış verilənlər faylına deyilir.

Verilənlər bazası fayl sisteminin inkişafı nəticəsində yaranmışdır və verilənlərin strukturunun ən yüksək səviyyəsi hesab olunur. Verilənlər bazasının yaradılmasında əsas məqsəd fayllara xas olan çatışmazlıqları aradan qaldırmaqdan ibarətdir. Bu çatışmazlıqlar aşağıdakılardır:

1. Müxtəlif təyinatlı fayllarda verilənlərin təkrarlanması baş verir ki, bunu da qarşısını almaq qeyri mümkün olur. Faylı həcmi böyük olduqda təkrarlanan verilənlərin sayı artır, bu da öz növbəsində yaddaş sərfini artırır.

2. Verilənlərlə proqram arasında məntiqi və fiziki asılılıq yaranır.

3. Verilənlər mərkəzləşdirilməmiş şəkildə, yəni hər bir fayl ayrıca idarə olunur.

4. Verilənlərdə ziddiyyətlərin mümkünlüyü. Verilənlərin təkrarlanmasına yol verildiyindən, müxtəlif fayllarda eyni verilənlər arasında uyğunsuzluq yarana bilər. Bu, o vaxt baş verir ki, müəyyən faylda verilənlər dəyişdirilir, digər faylda isə hər hansı səbəbdənsə həmin verilənlər dəyişdirilmir.

5. Verilənləri mühafizəsinin lazımı səviyyədə təmin olunmaması və verilənlərə icazəsiz müraciətlərin qarşısının alınmasında çətinliklərin olması.

6. Verilənlərin tamlığının qorunmaması. Kompüterdə qəzalar baş verdikdə və ya proqram xətaləri yarandıqda verilənlərin itkisiz bərpa olunması vacib şərtlərdən biri hesab olunur.

Verilənlər bazası – *bir yerdə saxlanılan, mərkəzləşdirilmiş idarə olunan, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli və müxtəlif istifadəçilər tərəfindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilən fayllar toplusudur.* Verilənlər bazasında saxlanılan verilənlər adətən konkret tətbiq sahəsinə aid olur.

Son zamanlar verilənlər bazasının daha geniş yayılmış növlərindən biri də əlaqəli verilənlər bazasıdır. Bu verilənlər bazasında informasiya bir və ya bir neçə cədvəldə saxlanılır. Cədvəllər arasında əlaqə bir və ya bir neçə uyğun gələn sahələr vasitəsilə həyata keçirilir. Əlaqəli verilənlər bazasında cədvəlin hər bir sətri unikaldır. Unikallığı

təmin etmək üçün bir və ya bir neçə sahələri işə salan açarlardan istifadə olunur. Açarlar nizamlanmış şəkildə saxlanılır ki, bu da axtarış zamanı cədvəl yazılarına birbaşa buraxılışı təmin edir.

Verilənlər bazası ilə qarşılıqlı fəaliyyəti təmin etmək üçün **verilənlər bazasının idarəetmə sistemindən** (VBİS) istifadə olunur. Bu sistem verilənlər bazasının yaradılması, idarə olunması və istifadə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş proqramlar məcmusudur.

Müasir verilənlər bazasının idarəetmə sistemləri aşağıdakı üstünlüklərə malikdirlər:

- əlaqəli cədvəllər arasında qarşılıqlı münasibliyi və cədvəllərin dəstəklənməsi üçün vasitələr yığımını təmin edir;
- sistemin istifadəçi interfeysi informasiyanı daxil etməyə, dəyişməyə, eləcə də onun axtarışını, mətni və ya qrafiki şəkildə təqdim olunmasını təmin edir;
- yüksək səviyyəli proqramlaşdırma vasitələrinin köməyi ilə istənilən əlavələrin yaradılmasını təmin edir.

Avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərini (AİS) təyinatına görə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

- statistik və uçot-qeydiyyat informasiyalarının yığımı və emalı üçün nəzərdə tutulmuş AİS;
- operativ təyinatlı AİS;
- istintaq praktikasında istifadə olunan AİS;
- kriminalistik təyinatlı AİS;
- ekspert praktikasında istifadə olunan AİS;
- idarəçilik təyinatlı AİS və s.

DİO-da avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri.

DİO-da avtomatlaşdırılmış informasiya sistemləri - DİN-in informasiya ehtiyatlarının birləşdirilməsi, cinayətkarlıqla mübarizə, ictimai asayişin mühafizəsi, yol hərəkətinin təhlükəsizliyi sahəsində zəruri məlumatları özündə cəmləşdirən avtomatlaşdırılmış informasiya sistemidir.

DİN-in praktiki fəaliyyətində aşağıdakı avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərindən geniş istifadə olunur:

1. Cinayətkarlıqla mübarizə, asayişin mühafizəsi, yol hərəkətinin təhlükəsizliyi sahəsində zəruri məlumatları özündə birləşdirən **Məlumat Portalı**;
2. Yol hərəkətinin təhlükəsizliyi sahəsində **DİN-in Təhlükəsiz Şəhər Xidməti tərəfindən yol hərəkətinə videonəzarətin tətbiqi**
3. Cinayətlər və hadisələr barədə daxil olan məlumatların qəbulu, bu sahədə vətəndaşlarla polis orqanları arasında operativ rabitənin təşkili məqsədi ilə **«Polisə telefon zənglərinin qəbulu üzrə «102» xidməti**;
4. Pasport və şəxsiyyət vəsiqələrinin verilməsinin uçotu və ona nəzarətin təşkili üzrə **«Milli avtomatlaşdırılmış pasport sistemi»**

5. Cinayət törətmiş, məhkum olunmuş və axtarışda olan şəxslərin mərkəzləşdirilmiş fərdi uçotu üzrə **«Əməliyyat-Sorğu» AMAS**;
6. Psixotrop maddələrin, prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə, bu cinayətləri törədən, o cümlədən narkomanlıq xəstəliyinə düçar olan şəxslərə dair məlumatların toplandığı **Ümummilli Məlumat Bankı**

DİN-in VMAS “Məlumat Portalı” yaradılmasının əsas məqsədi:

1. DİN informasiya sisteminin işinin təmin olunması üçün vahid sistemli-texniki infrastrukturunun yaradılması;
2. İnformasiya sistemi ehtiyatlarının istifadəçilərinə onların öz istehsal tapşırıqlarını yerinə yetirdikləri zaman təqdim edilməsi.

Məlumat Portalı – DİN-in informasiya ehtiyatlarının birləşdirilməsi və DİO əməkdaşlarının öz iş yerlərindən səlahiyyətləri çərçivəsində Vahid məlumat bazasına operativ girişin təmin olunmaqla, lazımi məlumatların əldə edilməsidir

Məlumat portalının tam funksiyalı informasiya sistemi kimi istifadə edilməsi, müxtəlif məlumat massivlərinin avtomatlaşdırılmış importunun təmin edilməsi, məlumatların saxlanması və emal edilməsi, bu işdə məxfiliyin pozulmasına səbəb olan təhlükələrin qarşısını alan informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunması.

DİN-in 03.03.2016-cı il rəqəmsal Q10-001-16 tarixli Qərarı ilə təsdiq olunmuş «102» Xidməti-Zəng mərkəzi sisteminin fəaliyyətinin təşkili haqqında Təlimata» uyğun olaraq:

Xidmətə edilən bütün müraciətlər üzrə aparılan danışıqların səs yazması arxivləşdirilir və 6 ay saxlandıqdan sonra avtomatik surətdə silinir.

Növbətçi hissələrində vətəndaşların müraciətlərinin qəbulu prosesinin fasiləsiz və canlı izlənilməsi, videogörüntülərin təqdim olunması:

Görüntülərin arxiv bazasında saxlanması və məhv edilməsi nin müddəti sistemin texniki imkanlarından asılı olaraq 1 aydır və bu iş avtomatik rejimdə həyata keçirilir.

NƏTİCƏ

Müasir dövrdə insan fəaliyyətinin hər bir sahəsi informasiya xidmətlərinə, böyük həcmli informasiyaların emal edilməsinə daha çox ehtiyac duyur. Kompüter, istənilən informasiyanın emal edilməsinin universal vasitəsi kimi insanın və cəmiyyətin intellektual imkanlarının gücləndiricisi, kommunikasiya vasitələri isə əlaqənin yaradılması və informasiyanın ötürülməsi rolunda çıxış edir. Kompüterlərin yaranması və inkişafı – cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

İnformasiya texnologiyaları cəmiyyətin informasiya resurslarının istifadə olunması prosesinin vacib tərkib hissəsini təşkil edir. Hal-hazırkı dövrə qədər informasiya texnologiyaları bir neçə təkamül proseslərini keçmişdir. Onların yeniləşməsi əsasən elmi-texniki tərəqqinin inkişafı, informasiyanın emal edilməsi üzrə müasir texniki vasitələrin yaranması ilə müəyyən olunmuşdur. Müasir cəmiyyətdə fərdi kompüter informasiyanın emal edilməsinin əsas texniki vasitəsi kimi istifadə olunur. Fərdi kompüterin informasiya mühitinə tətbiqi və telekommunikasiya rabitə vasitələrinin istifadə olunması informasiya texnologiyalarının yeni inkişaf mərhələsini müəyyən etmişdir.

İnformasiya texnologiyaları ictimai həyatın müxtəlif sahələrdə informasiya resurslarının istifadə olunması mümkünlüyünü əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Hal-hazırda informasiya texnologiyaları dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrində layiqli yerlərini tuturlar. Daxili İşlər Nazirliyi digər dövlət qurumları kimi öz xidməti fəaliyyətlərində elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərini istifadə edərək, öz üzərinə düşən vəzifələri həyata keçirir.

Daxili İşlər Nazirliyi sistemində müasir informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsinin əsas məqsədi Daxili İşlər Nazirliyi sistemində informasiya təminatının effektivliyinin artırılması, informasiyanın toplanması, emalı, mübadiləsi, istifadəsi və idarəetmə sahələrinin avtomatlaşdırılmasıdır.

Müasir informasiya texnologiyaları ictimai həyatın müxtəlif sahələrdə informasiya resurslarının istifadə olunması mümkünlüyünü əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Hal hazırda informasiya texnologiyaları dövlət idarəçiliyinin bütün sahələrində layiqli yerlərini tuturlar. Daxili İşlər Nazirliyi digər dövlət qurumları kimi öz xidməti fəaliyyətlərində elmi-texniki tərəqqinin son nailiyyətlərini istifadə edərək, öz üzərinə düşən vəzifələri həyata keçirir.